

НАЦИОНАЛНА СПОРТНА АКАДЕМИЯ „ВАСИЛ ЛЕВСКИ" СОФИЯ
КАТЕДРА „ТУРИЗЪМ, АЛПИНИЗЪМ, ОРИЕНТИРАНЕ"

РЕЦЕНЗИЯ

от проф. Малчо Стоянов Малчев, ДИ
ШУ „Епископ Константин Преславски

на дисертационен труд за придобиване на ОНС „доктор " в професионално направление 7.6 Спорт, докторска програма „ *Теория и методология на спортната науки* "

Автор: НУРКЕЛДИ СТАТАЕВИЧ ЕСПЕНБЕТОВ - докторант редовна форма на обучение към катедра „Туризм, алпинизъм и ориентиране"

Тема на дисертационния труд: Съвременен модел на базова спортна подготовка за високопланински туризъм в Казахстан

Современная модель спортивная подготовка для горных туризм районах Кказахстане

Научен ръководител: дон. Николай Панайотов, доктор

1. Основание за представяне на рецензията: участие в състава на Научно жури по защита на дисертационния труд, съгласно Заповед ЗП - 1626 /17-10-2018 г. на Ректора на НСА „Васил Левски".

Рецензията е изготвена в съответствие със Закона за развитие на академичния състав в Република България и Правилника за неговото приложение, със Стандарта за формата и съдържанието на рецензиите при провеждането на публична защита на дисертационни трудове и с Правилника за условията и реда за придобиване на научни степени и заемане на академични длъжности в **НСА „Васил Левски"**.

2. Кратки данни за докторанта и докторантурата

Нуркельди Сапиевич Еспенбетов е роден в Република Казахстан.

Нуркельди Еспенбетов е докторант редовна форма на обучение към катедра „ *Туризм, алпинизъм и ориентиране*" в област на висше образование 7. Здравеопазване и спорт, професионално направление 7.6 Спорт, научна специалност Теория и методика на физическото възпитание и спортната тренировка (вкл. Методика на лечебната физкултура).

Зачислен е в докторска програма „*Теория и методология на спортната наука*" съгласно заповед на Ректора на НСА ЗП - 521 / 20-03-2015 г. на основание решение на Академичния съвет на НСА „Васил Левски" от 11.02.2015 г., протокол № 27.

Съобразно решение на ФС на Факултет Кинезитерапия, туризъм и спортна анимация от 11.10.2018 г., протокол № 8 и ЗАПОВЕД ЗП - 1630/17-10-2018 г. на Ректора

на НСА „Васил Левски“, *Нуркелди Сатаевич Еспенбетов* е отчислен с право на защита на дисертационния труд.

След изпълнение на всички задължения по индивидуалния си учебен план, *Нуркелди Сатаевич Еспенбетов* представя дисертационен труд във вид и обем, съответстващ на специфичните изисквания на ЗРАСРБ, ППЗРАСРБ, ЗВО и нормативните документи на НСА „Васил Левски“.

Датата на публичната защита е насрочена за 04.12.2018 г. от 14:00 часа в Заседателната зала на НСА „Васил Левски“.

3. Общо описание на представените материали.

Докторантът е представил следните материали:

Подвързан дисертационен труд на тема **„Съвременен модел на базова спортна подготовка за високопланински туризъм в Казахстан“**

Автореферат на дисертационния труд с обем от 35 страници.

Публикации - 4 бр., всички по темата на дисертацията.

Всички необходими документи, съпътстващи процедурата по присъждане на ОНС „доктор“.

В резултат на изложеното в т.1, 2 и 3 догук мога да обобщя, че не са открити отклонения по процедурата, съгласно изискванията на ЗРАСРБ, ППЗРАСРБ и ЗВО.

4. Обща оценка и преглед, актуалност на разработения проблем, анализ на резултатите от дисертационния труд

4.1. Обща информация за структурата и съдържанието на дисертационния труд

Дисертацията е структурирана в следния вид: *Увод, 3 глави, Изводи и препоръки, Библиография* и 2 на брой *Приложения*.

Обемът на дисертацията е 178 страници. Използваните източници са описани от с. 156 до с. 174 в следното изложение: литературни информационни източници, разпределени по следния начин - 185 на кирилица и 8 на латиница - общо 193. Не са открити електронни ресурси.

Прави впечатление, че докторант *Нуркелди Сатаевич Еспенбетов* цитира само руски информационни източници на кирилица, което намирам за недостатък и академично тесногърдие, тъй като в българската спортологична литература по темата на дисертационния труд има какво да се проучи и цитира. Липсата на web-източници подсказва и нещо допълнително - стеснени актуални хоризонти в световен мащаб.

Представянето на Съдържанието не се нуждае от прецизиране.

Структурата на разработката е с лек дисбаланс, обемът е разпределен в следната последователност: Увод - 6 с., Първа глава - 45 с.. Втора глава - 28 с., Трета глава - 53 с. (29,7%).

Онагледяващият материал може да се охарактеризира като сравнително беден. Изразява се чрез 23 таблици - с вербална и статистическа насоченост и само 1 фигура за графично представяне на емпирична информация.

4.2. Преценка на актуалността на разработвания в дисертацията научен проблем.

Актуалността на научния проблем, формулиран в темата на дисертационния труд, произтича преди всичко от необходимостта да се повиши качеството и ефективността на базовата спортна подготовката на планинските туристи в контекста на стратегическата цел да се осигури по-висока степен на безопасност.

Дисертационният труд разкрива същността и динамиката на методическия модел за спортната подготовка на планинските туристи на Казахстан. Този модел е изследван недостатъчно на фона на разгръщащата се туристическа инвазия към високите части на планините.

Обектът, предметът, целите, задачите, хипотезата и методите на изследване са описани реално и сравнително точно. Докторантът е взел под внимание съществената ми бележка по отношение на **целта** (отбелязана в рецензията по процедурата на вътрешната защита) и е направил препоръчаните корекции, така че сега формулираната цел кореспондира с темата на ДТ. Същото се отнася и до хипотезата на изследването.

Докторантът решава успешно следните задачи: *1. Да анализира теоретическите и методологически основи за развитие на спортния туризъм; 2. Да разгледа трендовете на предвиждане /по-скоро на развитие/ на планинския туризъм и важността на подготовката на планинските туристи в адекватно време; 3. Да се определи същността и предложи методика за базова спортна подготовка на планинските туристи; 4. Да се предложи комплекс от тестове за определяне нивото на общата и специална подготвеност на планинските туристи; 5. Експериментално да се провери ефективността на методиката за базова спортна подготовка на планинските туристи.*

4.3. Съдържателен анализ на основните компоненти на дисертационния труд:

- **Относно уводната част** - установявам, че е преработена успешно като обем и е редуцирано прекомерното цитиране в сравнение с първия вариант на ДТ. Оставам на позициите си, че съдържанието на *обекта* и *предмета* на изследването е разменено, което вероятно се дължи на техническа грешка.

- **Относно първа глава** - преструктурирана е в два параграфа. Докторант *Нуркельди Еспенбетов* се е съобразил с всички мои остри бележки от предходната вътрешна защита. В сегашния вариант на първа глава извършените анализи са достатъчно аргументирани и логически се достига до параграф 1.2. третиращ теоретическите и методологическите основи на спортната подготовка за високопланински туризъм.

В първа глава сега са отстранени излишните пространни описания на флората и фауната на планините в Казахстан - на места наивно звучащи и непотребни за **целта** и хипотезата на дисертационния труд.

- **Относно втора глава** - запазва се позицията на докторант *Нуркельди Сатаевич Еспенбетов* относно нейната формулировка - МЕТОДОЛОГИЯ И ОРГАНИЗАЦИЯ ИССЛЕДОВАНИЯ, което считам за неразбиране на необходимостта от ясно разграничаване на методологическите от методическите аспекти на всяка една

научна разработка, че това е кредо в световната научна практика и лексика. Факт е, че в параграф **2.2. Методъ! и методологическите основи изследвания**, вж. с.72, отново се поставя „каруцата пред коня“, и отново се представя ненужен обширен теоретичен анализ, което утежнява обема на главата - 28 страници или почти 16% от ДТ.

Определена критика търпи и отнасянето на *методите* на изследване към параграф **2.4. Организация на изследването**.

Подборът на методите за диагностика на страните на спортната подготовка на туристите също поражда редица въпроси. Ще спра вниманието си на един от тях. Става въпрос за тестирането на специалната физическа подготовка - вж. с. 96. На първа позиция е поставен т.нар. *контекст*, или може би *коитест* - така пък е записано в табл. 7. на с.107. В тази връзка питам докторанта следното: *как точно се нарича теста; от къде е взимстван или е авторски; способът на изкачване по 30-сет метровото въже; каква е информативността на теста; какво значи пълно алпийско снаряжение?*

Критично се отнасям и към твърденията на автора, че в литературните източници са представени ... *некоректни емпирични данни* - вж. с.87, 2 абзац. Да, може да е така, но само ако се цитира точно къде е това.

Друго неприемливо твърдение на автора се отнася до това, че в достъпната за него литература ... *не са открити обосновани конкретни програми за занятия и технологии на обучение, насочени за усъвършенстване на всички страни на подготовката на спортистите-височинници* (вж. с. 87). Размисъл буди словосъчетанието *достъпни литературни източници* - вероятно литературното дирене е недостатъчно, но по-скоро тук недостатък се крие в липсата на дирене в интернет пространството. Въпросителна поставям и за *спортистите - височинници* ...Кои са те?

В заключение си позволявам да отбележа, че втора глава на дисертационния труд трябва да бъде неговата авансцена. За съжаление авторът не е успял достатъчно да я разгърне, защото допускам не е проучил в достатъчна степен валидните у нас, т.е. в България постановки относно методологията и методиката на спортологичните изследвания. Това може да се коригира на един по-късен етап в бъдещето представяне на дисертацията като монографичен труд.

•> **Относно трета глава - Резултати и анализ на ефективността на моделите за базова подготовка на планинските туристи**

В параграф 3.1. **Анализ подготовки горных туристов в современных условиях**, въз основа на анкетиране и анализ на програми за подготовката на спортистите се търсят най-добрите съотношения между общофизическата и специалната физическа подготовка на етапа базова спортна подготовка на планинските туристи.

Установеното от докторанта разпределение на времето за физическа подготовка в основни линии съвпада с мнението на болшинството специалисти, като Ю. Н. Федотов, И. Е. Востоков, 2002; Ю. И .Евсеев, 2005.

Съобщава се, че по мнението на респондентите, занятия по планински туризъм трябва да започнат от 14 годишна възраст и др. подобни.

В параграф 3.2 **Особенности горного туризма и его взаимосвязь с другими видами спортивного туризма** (с.103 - с. 118), изследователите чрез експертна оценка търсят начин да определят значимостта на критериите за изпълнение на техническите

прийоми и действия от гледна точка на необходимостта и ефективността на приложението им в планинския туризъм.

На основата на анализ на програмите за подготовка на планинските туристи, алпинисти, спелеолози и др., авторът определя *времената структура* на базовата техническа подготовка на планинските туристи. Счита, че за нея трябва да се заделят 128 часа.

В останалата част от анализа в този параграф се представя характеристика на грешките и се предлагат методически указания по раздела за техническа подготовка (в табл. 7). В колоната *Методически забележки*, безспорно се съдържат ценни от дидактическа гледна точка постановки. Същевременно трябва да отбележим, че те могат да се отрият в повечето ръководства и наръчници по туризъм, алпинизъм, спелеология и катерене.

В параграф 3.3. се анализират резултатите от подготовката на спортистите в планинския туризъм с използване на технически средства. В таблица 10 е изложена характеристиката на някои тестове използвани за определяне нивото на физическата подготовка на човека. Това всъщност са различни тестови батерии, достатъчно описани в спортологичната литература.

Като принос на автора може да се посочи анкетирането на 47 респонденти за селектирането на оптимално количество тестове, които при минимално време и организационни загуби ще позволят да се определи общата физическа подготвеност на планинските туристи. Предложени са 20 тестови упражнения.

Анализът на анкетата разкрива, че за определяне на нивото на ОФГ1 на планинските туристи е целесъобразно да се използват не повече от 4 контролни упражнения ($W = 0,92$). При това за най-информативни експертите считат следните контролни упражнения: *набиране на висилка, дълъг скок от място, 1000 метра гладко бягане, клякане на един крак*.

Докторантът Еспенбетов по аналогичен начин подхожда за изясняване на най-подходящите тестове за определяне на специалната физическа подготовка на планинските туристи. Отново са предложени на респондентите 20 тестови упражнения - дословно описани в дисертационния труд.

Според резултатите от анализа докторанта установява, че с цел да се идентифицира нивото на специалната физическа подготвеност на спортисти в планинския туризъм е препоръчително да се използват две контролни упражнения от предложенния списък. Според респондентите това са упражнението *катерене по спелеоложка стълбица 25 метра*, а на контест *30 метра* способа "жаба", като тези упражнения са доста достъпни за спортисти в етап на базовата подготовка, и не изискват значителни загуби за оборудване.

В приблизително такъв порядък се разглеждат контролните упражнения за определяне на нивото на техническата и тактическа подготовка на етапа на базовата такава.

Докторантът предлага да се заимстват от алпинизма методите за определяне на тактическата подготовка — решение на ситуационни тактико-технически задачи, като се опира на авторите А. Е. Пиратинский, А. В. Лебедихин, И. И. Сердюков, Т. И. Самойлина.

• **Относно изводите - структурирам»** са общо 6 извода. За първите два може да се каже, че са твърде пространни, отличават се с общопознавателен характер и могат да се приемат като резултат от теоретичното изследване.

Извод № 3 звучи повече като препоръка. Става въпрос за съотношението между физическата, техническата и тактическата подготовка на туристите на базовия етап.

Извод № 4 третира въпроса за основата на модела на етапа на базовата подготовка на планинските туристи. Този момент е много важен, защото кореспондира с една от задачите на изследването и което е съществено - очаква се това да бъде основен приносен момент. В този контекст извода може да се определи като незавършен. Моделът трябваше да бъде разработен графично, с ясно разграничаване на цел, задачи, средства, методи и форми, и т. нат., и да се експонира към приложенията. Така че, това си остава една бъдеща задача в научната дейност на докторант *Нуркельди Сатаевич Еспенбетов*.

В заключение по оценката на синтезираните изводи следва да отбележа, че извод № 6 е основен и с най-голяма научна тежест. Имплицитно той се явява своеобразна оценка на резултатите от цялостния експеримент.

5. Основни достойнства и приноси на дисертационния труд

Дисертационният труд се отличава с теоретическата значимост на резултатите от изследването. Те се заключават в това, че полученото ново знание допълва теорията на спорта и теорията на професионално-приложната физическа култура.

Научната новина на изследването се конкретизира в определянето на тенденциите в развитието на планинския туризъм в реалните условия на днешното време и са разкрити неговите социални функции.

Представена е структурата и съдържанието на естествените препятствия с които се сблъскват спортистите и планински спасители в планинския туризъм и е разкрита спецификата на нивото на риска в планинския и пешеходните видове туризъм.

Разкрито е съдържанието на базовата подготовка за високопланински туризъм и е апробиран комплекс от тестове за определяне на нейното ниво.

6. Препоръки и критични бележки

В гореизложеното съвсем добронамерено изтъкнах някои пропуски и слабости. Посочването им не омаловажава в никакъв случай положеният труд, тъй като предполагам те са в резултат от видимите различия между руските и българските подходи и стандарти в научно-изследователската работа; повечето се дължат на неточности в превода; напрежение и технически грешки при окончателното му оформяне и др.

Очаквам отговорите на докторанта на конкретните въпроси и му пожелавам да отстрани някои видими несъответствия забелязани в дисертационния труд в бъдещата си публикационна дейност.

7. Автореферат

По същество той е аналитико-систематична разработка на първичния документ - ДТ. Отговаря на научните и техническите изисквания за оформянето и презентирането му както на хартиения вариант, така и в дигиталния вид като On-line публикация. Пропуск е неотразяването на приносните моменти в автореферата.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Имайки предвид гореизложеното, считам, че докторант *Нуркельди Сатаевич Еспенбетов* е постигнал необходимото съдържание и качество на дисертацията си съобразно изискванията на ЗРАСРБ, ППЗРАСРБ и Процедурните правила на НСА „Васил Левски“. Предлагам да му бъде присъдена, напълно заслужено, ОНС „доктор“, в област на висше образование 7. Здравеопазване и спорт, професионално направление 7.6 Спорт, научна специалност „Теория и методика на физическото възпитание и спортната тренировка (вкл. Методика на лечебната физкултура)" - Докторска програма „Теория и методология на спортната наука“.

13. 11. 2018 г.
София

Рецензент:
проф. Малчо Малчев